

DRØM OG VIRKELIGHET - TILBAKEVENDING TIL CHILE

Gurid Aga Askeland og Anne Margrethe Sønneland

Gurid Aga Askeland

Førsteamanuensis/cand. socion.
Diakonhjemmet høgskole
Avdeling for sosionomutdanning
Postboks 184, Vinderen
0319 Oslo

Tlf 22451947/48037985

Fax 22451975

g.askeland@diakonhjemmet.no

Anne Margrethe Sønneland

Førstelektor/cand. polit.
Diakonhjemmet høgskole
Avdeling for sosionomutdanning
Postboks 184, Vinderen
0319 Oslo

Tfl. 22451859

Fax 22451975

sonneland@diakonhjemmet.no

Dream and reality – return migration to Chile

In this article, we focus on the two-sided process of return migration, the process of des-exile and of re-establishment. Making use of existing literature, we discuss the complexity of repatriation, particularly to Chile. Return migration influences both the returnees and those who stayed in the country of origin. Economical and practical support systems aimed at facilitating exile's return to Chile have been implemented both in Norway and in Chile. We argue that the complexity of repatriation should influence the policies of return migration.

DRØM OG VIRKELIGHET - TILBAKEVENDING TIL CHILE

Innledning

”De som har vendt tilbake er også utlendinger” slår en graffiti i Santiago fast. Forfatteren Ana Pizarro skriver at ”den som har vendt tilbake, bærer alltid med seg den som levde i eksil” (Rebolledo, 2006:192). I denne artikkelen vil vi ved bruk av litteratur tydeliggjøre at tilbakevending er en todelt prosess der flyktninger både skal avvenne seg fra eksil og tilpasse seg det landet de engang flyktet fra. Vi ser tilbakevending i lys av norsk flyktningpolitikk og vil argumentere for at denne todelte prosessen må få politisk betydning. Utgangspunktet vårt er situasjonen til repatrierte chilenske politiske flyktninger.

Mye migrasjonslitteratur konsentreres om statiske data og effekter på makronivå og overser den lidelsen som migrasjon påfører enkeltindivider, ifølge Williams (2007). Eksil blir opplevd som straff, hevder Rebolledo, som ”en tid som leves i parentes mens en venter på å vende tilbake” (2006, p.168, egen oversettelse). Ifølge Ghanem (2003) er de emosjonelle og psykososiale aspektene ved repatriering lite vektlagt. Koser og Black, (1999) understreker betydningen av å anerkjenne at repatriering byr på både sosiale og fysiske utfordringer.

Mye er skrevet om flyktninger. Dette til tross finns det forholdsvis lite litteratur om repatriering av politiske flyktninger (Koser og Black, 1999; Ghanem, 2003). En forklaring på hvorfor det er forsket lite på de repatriertes situasjon, er at tilbakevendte ikke registreres, de forsvinner i mengden (Ghanem, 2003) eller at det er for farlig (Koser og Black, 1999). Når det gjelder Chile spesielt er det skrevet lite om tilbakevending, både på norsk og i internasjonal litteratur. Rebolledo og Acuña (2001) hevder at det de kaller «glemselspolitikk» kan være en av grunnene til at det foreligger lite chilensk litteratur om eksil og tilbakevending. Denne politikken innebærer at diktaturet blir fortiet, fordi chilenerne er så splittet i synet på denne perioden. Viktige temaer som eksil og tilbakevending blir dermed utestengt fra den kollektive hukommelsen.

I sin undersøkelse om foreldre og barn som har vendt tilbake til Chile etter å ha vært i eksil, vektlegger Rebolledo (2006) følelsen av ikke å høre hjemme verken her eller der, skuffelsen over at landet de kommer til ikke er som da de forlot det og i tillegg de praktiske problemene ved tilbakevending. De samme temaene går igjen i den norske litteraturen. Denne begrenser seg til en evalueringsrapport av tilbakevendingsordningen for flyktninger til Chile og Bosnia (Valenta og Berg, 2003), en undersøkelse om barn og unges opplevelse av repatriering til Chile (Sagaute og Myrseth, 1996) og et par hovedoppgaver om tilbakevending til Chile (Myrvold, 1992; Munch, 1994).

Etter å ha definert enkelte begreper, vil vi gi noe bakgrunnsinformasjon om diktaturet i Chile, chilenerne i eksil og ulike repatrieringsprogrammer. Deretter går vi gjennom noen teoretiske perspektiver og erfaringer fra tilbakevending slik de framkommer i ulike studier.

Hjemland og repatriering?

Hvilke ord vi velger å bruke, er ikke likegyldig. Begrepet ”tilbakevending”, skriver Berg *m. fl* (2007), impliserer at en vender tilbake til noe som var, mens virkeligheten er at ingenting er som det var. Ord som repatriere, returnere og reetablere gir inntrykk av at det som eksisterte tidligere kan gjenopprettes og bli som før (Koser og Black, 1999). En slik forståelse ligger også til grunn for repatrieringspolitikken. Derfor mener Koser og Black at en heller skal bruke begreper som ”etablere” og ”konstruere”. Ved å bruke slike begreper hevder de at det blir lettere for den som vender tilbake å få en rolle hvor også eksilerfaringen får en plass (Koser og Black, 1999).

Mange forfattere bruker begrep som ”hjemland” og ”å komme hjem” om det å reise tilbake til det landet flyktningene så seg nødt til å rømme fra. Både Ghanem (2003) og Koser og Black problematiserer disse begrepene. Etter å ha levd i eksil i mange år oppleves det som uklart hvor en hører til og derfor hvor hjemme er. De som utformer flyktningepolitikken forstår derimot opprinnelseslandet som ”hjem” for flyktningene. For noen flyktninger er ”hjem” knyttet til eget land, etnisk gruppe og kultur, for andre til bosted og jord, til familie og sosiale nettverk. Koser og Black velger derfor istedenfor ”hjemland” å bruke ”opprinnelsesland”.

Både Benedetti (1984) og Rebolledo (2006) bruker ordet des-eksilering eller av-eksilering. Det handler både om å venne seg av med eksilet og å tilpasse seg det landet en reiser tilbake til. Gjennom å velge dette begrepet vektlegger de eksilets betydning i forbindelse med tilbakereisen fordi den som vender tilbake til opprinnelseslandet alltid bærer eksiltilværelsen med seg. Aveksileringen har mange fellestrekk med å tilpasse seg eksilet, hevder Rebolledo (2006, p.171), for både flukt og tilbakevending til opprinnelseslandet innebærer en følelse av å bli rykket opp med roten og å ikke høre hjemme i det samfunnet en lever i.

Selv om vi er enige i at de som drar ikke vender tilbake til noe som var, bruker vi likevel ”tilbakevending” og ”repatriering” av mangel på bedre dekkende begreper. I stedet for ”hjemland” benytter vi ”opprinnelsesland”.

Det chilenske diktaturet og chilenerne i eksil

Den 11. september 1973 ble den sivile regjeringen i Chile styrtet i et militærkupp, og general Augusto Pinochet Ugarte ble innsatt inntok presidentstolen. I dagene etter kuppet ble mange drept eller arrestert, og ettersom alle veier ut av landet ble stengt ble landet omgjort til en ”enorm konsentrasjonsleir” (Wright og Oñate 2007, p. 43). Elleve dager etter kuppet ble grensene åpnet igjen, og mange forlot da Chile for å berge livet. Regimet både sendte folk i eksil og nektet eksilchilenerne å komme tilbake for på den måten å eliminere opposisjonen og utrydde venstresiden i chilensk politikk. Eksil ble av regimet fremstilt som et humant alternativ til fengsel. Juntaen fremmet ideen om ”det gyldne eksilet”, at oppholdet i utlendighet var en behagelig tilværelse (Wright og Oñate 2007).

Diktaturet varte frem til 1990. Det finnes ingen chilensk statistikk over hvor mange som forlot landet i løpet av de årene diktaturet varte (del Pozo Artigas *m.fl.* 2006, p.198), og derfor finnes det mange ulike tall på hvor mange chilenerne som dro utenlands under Pinochet. Oñate og Wright (2005, p.8) hevder at rundt 200.000 personer forlot Chile i årene 1973–1990, Llambias-Wolff (1993, pp.580-581) opererer med tallet 300.000, mens Munch (1994) hevder at nærmere en million chilenerne forlot Chile under diktaturet. I folketellingen av chilenerne i utlandet, gjennomført via chilenske ambassader i 2003, fant en at 484.705 personer født i Chile var bosatt i utlandet (del Pozo Artigas *m.fl.*, 2006, p.198). Det var frivillig å delta i disse folketellingene. Tallene er derfor usikre.

Eksilchilenerne bosatte seg i nærmere 120 land i ulike deler av verden. De fleste reiste til andre latinamerikanske land, spesielt Venezuela. Mange dro til Europa, en del til Canada og noen til USA, Asia og Oseania og Afrika (Llambias- Wolff, 1993, del Pozo Artigas *m.fl.*, 2006). 5696 chilenerne fant veien til Norge under diktaturet i Chile (SSB 2006). Mange av chilenerne som kom hit på 1970-tallet, kom som FN-flyktninger eller med hjelp fra daværende norsk ambassadør i Chile, Frode Nilsen.

Militærkuppene i Latin-Amerika på 1970-tallet førte til masseeksil. De som flyktet visste ikke hva de skulle gjøre i landet de kom til og ikke hvor lenge de ville bli nødt til å bo der, men de var sikre på at de ikke skulle bli værende. Militærdiktaturet skulle være en parentes for Chile slik eksiltilværelsen ville være i deres liv. Ettersom de latinamerikanske militærdiktaturene varte i mange år, ble også eksilet langvarig (Bolzman, 2006, p.23).

Selv om militærdiktaturet holdt stand helt til 1990, reiste de første eksilchilenerne tilbake allerede i 1983 etter at militærregimet la ut lister over hvem som fikk komme tilbake. Disse listene omfattet til sammen rundt 2000 personer. Dekretet om ”tvunget eksil” ble fjernet

fra chilensk lovverk i 1988, men en rekke eksilchilenere ble erklært som ”uønskede fremmede” og fikk dermed fremdeles ikke adgang til landet. Dermed var denne lovendringen i praksis kosmetisk (Wright og Oñate 2007, pp. 43-45). De fleste eksilchilenere fikk reell mulighet til å flytte tilbake først i 1990 etter at Pinochet hadde gått av og Chile fikk en sivilvalgt regjering (Lira og Loveman, 2005, Rebolledo, 2006).

For den første sivile regjeringen etter overgangen til demokrati var repatriering av eksilchilenere et uttalt politisk mål (Lira og Loveman, 2005). Hvor mange som valgte å reetablere seg Chile, er uklart (Rebolledo, 2006). Valenta og Berg opplyser at til sammen 1048 personer vendte tilbake fra Norge i perioden 1990-2002, de fleste på begynnelsen av 1990-tallet. De siste årene har relativt få valgt å dra tilbake. I 2003 reiste 55 personer tilbake til Chile og i 2004 77 personer. Til tross for at de hadde bodd mange år i Norge, og hadde muligheten til å ombestemme seg og etablere seg på nytt i Norge, har de fleste som dro likevel valgt å bli værende i Chile. Kun 177 personer er registrert som gjeninnvandret til Norge (Valenta og Berg 2003).

Tilbakevending – to prosesser

Tilbakevending er ikke en, men to prosesser. En skal både avvenne seg fra det som har vært, nemlig eksilet, og tilpasse seg til noe nytt, opprinnelseslandet. Benedettis begrep ”desexilio” – av-eksilering, rommer begge disse prosessene (Benedetti, 1983). Det er likheter mellom tilpasning til eksiltilværelsen og tilpasning til opprinnelseslandet. I begge prosessene er en samtidig orientert både mot tapet en har lidd og mot gjenoppbygning (Lyons *m.fl.*, 2006).

Nostalgi er et vesentlig trekk ved eksiltilværelsen, hevder Benedetti (1983). Nostalgi, finner Allende (2004, pp.10-11) i sin spanske ordbok, er ”smerten over å leve langt borte fra hjemlandet, den melankolien som skyldes minnet om en tapt lykke”. Av-eksileringen innebærer en kontra-nostalgi, en nostalgi for det som var i eksil og som en forlater når en reiser tilbake til opprinnelseslandet (Benedetti, 1983, p.41).

Llambias-Wolff (1993) framhever at det er umulig å forstå den utryggheten som flyktninger har opplevd i overgangen fra en sosial realitet til et totalt forskjellig liv. Det brå oppbruddet fra kjente omgivelser oppleves som et sjokk. Samtidig med at de må erkjenne at ingenting ville bli som før, kreves tilpassing til alt som er totalt nytt. Selv om tilbakevending ikke innebærer det samme dramatiske bruddet, medfører det likevel en følelse av utrygghet.

Realiteten i et nøtteskall for mange repatrierte politiske flyktninger er: ”Exile? But they never completely left! Return? But they will never be back entirely!” (Llambias-Wolff (1993, p.579). Å gjenerobre landet har både praktiske og emosjonelle aspekter. Å måtte

tilpasse seg på nytt til sitt eget samfunn, er i seg selv et paradoks som kan skape forvirring og krever at en må utvikle både ny personlig og sosial identitet (Llambias-Wolff, 1993). I den grad tilbakevending var Målet med stor M for eksilchilenerne, var det oppnådd da de vendte tilbake. Men når de så var tilbake, meldte spørsmålet seg ”hva nå?” (Rebolledo, 2006).

Både flukt og tilbakevending innebærer ambivalens og motsetninger. Repatriering er en ny og kompleks prosess, det er et nytt vendepunkt. Det er slutten på en syklus og begynnelsen på en ny (Koser og Black, 1999). Kontinuiteten i livet blir igjen avbrutt, men prosessen tar en litt annen form ved tilbakevending enn ved eksil. Tilbakevending er en idé som utvikler seg over tid (Munch, 1994). Det er en prosess som starter med den enkeltes overlegninger, med forhandlinger i familien og en avgjørelse om å dra tilbake, mens det å flykte var noe en ble kastet ut i (Benedetti, 1984a). Tilbakevending forutsetter en trygg situasjon i opprinnelseslandet, men det er ikke klart hvem som skal definere når tilbakevending er tilrådelig eller ønskelig (Berg *m.f.*, 2007, p.124).

Vende – eller ikke vende – tilbake?

Den ”lykkelige tilbakevendingen” finnes bare i flyktningers drømmer og i majoritetsbefolkningens kunnskapsløshet. Valget mellom å bli i eksillandet og å reise tilbake, er vanskelig. Å flykte handler om å unnsnippe fengsel og tortur, om å redde livet. Å vende tilbake når ting har blitt normalisert i opprinnelseslandet et individuelt valg (Benedetti, 1983). Mange levde med ” kofferten uåpnet” og planla tilbakevending fra den dagen de ankom eksillandet (Rebolledo, 2006). Likevel gjør mange forhold det vanskelig å reise tilbake etter å ha vært i eksil i årevis. En både vil og vil ikke dra (Lundberg, 1989), og spørsmålet om hvor en egentlig hører til blir påtrengende.

Eksil er en form for unntakstilstand. Hvor lenge en slik unntakstilstand varer, er uvisst. Flyktningers liv er preget av mange brudd: Forfølgelse, flukt, eksil, og muligens tilbakevending (Berg *m.fl.*, 2006). For chilenerne varte eksiltilværelsen lenge. Det gjorde at de vendte seg til å leve i det landet som hadde mottatt dem. Tiden som hadde gått, og de sporene den satte i folks liv, virket inn på avgjørelsen om å vende tilbake. De som reiste fra Chile som unge, hadde blitt voksne i et annet land og bygget opp et liv og en yrkeskarriere der (Rebolledo, 2006). Barna deres vokste opp og fikk utdanning i vertslandet og kjente seg ofte mer hjemme der enn i Chile, som de bare hadde hørt om. Etter hvert som flyktninger knyttet sosiale, kulturelle og følelsesmessige bånd, blir ideen om å vende tilbake utfordret. Oppholdet i vertslandet gjør en forskjell (Munch, 1994).

Tilvenning til eksillandet tok tid. Problemer knyttet til integrasjon og tilpasning hadde flyktningene forventet. De visste at det ville bli vanskelig og utfordrende. Tilbakevending, derimot, hadde de andre forventninger til (Rebolledo, 2006). For dem som vender tilbake er det vanskelig å forberede seg på endringene de vet har skjedd i landet de flyktet fra, og som påvirker alt fra politikk til hverdagsliv og mellommenneskelige relasjoner. De har et bilde av det landet de flyktet fra, ikke det de vender tilbake til (Berg *m.fl.*, 2007).

Det oppstår mange dilemmaer i forbindelse med å tilbakevending. Valenta og Berg (2003) fant at mange av informantene deres hadde vansker med å uttrykke sin ambivalens både overfor det å leve i eksil og det å skulle reintegreres i Chile. For noen var det et riktig valg å reise. De følte seg aldri hjemme i Norge og opplevde tiden i eksil som vond, men var takknemlig for at de hadde fått hjelp. Selv med de vanskene de opplevde i Chile, ønsket de seg ikke tilbake til Norge. Andre opplevde tilbakevendingen som en skuffelse og som igjen å være immigrant og leve i et nytt eksil i sitt eget land. De ble utlendinger begge steder. Myrvold (1992) og Munch (1994) får dette fram ved å referere til dobbeltheten i at landet oppleves samtidig både som kjent og fremmed, og Rebolledo (2006, p. 187) beskriver følelsen av alltid å være en ”brikke som ikke passer inn”.

Berøving av tid, sted og drøm

Eksil berøver. På spansk beskrives det å være på flukt med ordet ”destierro”; å være berøvet sitt land, altså sted. For å beskrive eksiltilværelsen innfører Lundberg (1989) i tillegg ordet ”destiempo”: å være berøvet sin tid, den tiden som foregår i det landet en har flyktet fra.

Mange levde i eksil som om tiden hadde stoppet opp, men i Chile gikk tiden som vanlig (Munch, 1994). Dette gjorde det også vanskelig å ta inn over seg de endringene som skjedde i Chile mens de var i eksil (Rebolledo 2006). Tids- og stedsberøving blir beskrevet i litteraturen som noe som skjer når folk blir tvunget til å reise i eksil. Opplevelsen gjentar seg ved tilbakevending fordi tiden, hendelser og steder i eksil forblir ukjent for og gir ikke gjenklang hos dem som ble igjen hjemme. Dermed oppstår en ”tidsmessig uoverensstemmelse” på to plan mellom dem som dro og dem som ble igjen (Rebolledo, 2006).

Repatriering innebærer også frarøvelse av drømmen. Flyktningene hadde en drøm om å finne igjen det landet og stedet de mistet da de ble tvunget til å reise (Munch, 1994). I eksiltilværelsen kunne opprinnelseslandet bli så idealisert at forventningene vanskelig kunne innfris (Rebolledo, 2006, Isakson, 1997). I det ”virkelige livet” ble ikke alt slik de hadde drømt (Munch, 1994, p.109).

Tilbakevendingen til Chile medførte ensomhet for mange. Noen opplever å ikke passe inn i sosiale nettverk fordi både de selv og Chile hadde forandret seg. De kjente ikke lenger de sosiale mekanismene og ritualene (Myrvold, 1992, Valenta og Berg, 2003). Dermed mistet de gleden ved vennskap, og de mistet den prestisjen som en stor vennekrets gir (Myrvold, 1992). Både omfanget av og innholdet i relasjonene ble annerledes for dem som hadde vært borte. Ved tilbakevending forventet eksilchilenerne selv å bli gjenkjent slik de hadde vært da de dro. De ønsket å gå i kjente gater, snakke med kjentfolk som de delte sosiale koder med (Rebolledo, 2006).

De som ble igjen i Chile kunne være fiendtlig innstilte til dem som vendte tilbake. Politiske kamerater fra tiden før eksilet var døde, forsvunnet eller hadde vært i eksil et annet sted enn de selv. Å få nye venner som voksen er en langsom prosess. For å overleve i et fremmed land godtar en ensomheten som følger med. Men når en kommer tilbake og opplever den samme ensomheten i opprinnelseslandet, kjennes det mye sterkere (Williams, 2007, Rebolledo, 2006). Å bli berøvet tid, sted og drøm fører til frarøving av fellesskap.

Tilbakevending – et politisk prosjekt

For dem som av politiske årsaker måtte dra i eksil, kunne det å vende tilbake oppleves som et politisk valg eller en plikt (Bolzman, 2006, Rebolledo, 2006, Lundberg, 1989). Det ble da et slags ”livsprosjekt”, et mål de aldri slapp av syne (Rebolledo, 2006).

Lundberg (1989) finner at for chilenske flyktninger var tilbakevending for å fortsette kampen et politisk mål. Forståelsen av at det er en politisk plikt å vende tilbake, er likevel ikke alltid utslagsgivende for om det faktisk skjer. Da Myrvold intervjuet tilbakevendte chilenerne, fant hun andre grunner, som familie og et personlig ønske om å leve i Chile, som de viktigste grunnene for å flytte tilbake (Myrvold, 1992).

I eksiltilværelsen organiserte mange seg og bidro kollektivt til kampen mot militærregimene i opprinnelseslandet. Den politiske aktiviteten ga dem også en plass i det sosiale fellesskapet og en følelse av å være nyttig (Bolzman, 2006). Å bidra til å legge forholdene til rette for politisk endring i opprinnelseslandet, er viktig for dem som måtte reise i eksil på grunn av politiske idéer. En endring i hjemlandet vil være det som gjør det mulig å reise tilbake (Rebolledo, 2006). Eksilchilenernes innsats var viktig, hevder Wright og Oñate (2007). De opprettholdt opposisjonen mot Pinochetregimet mens de var i eksil.. At noen av eksilchilenerne vendte tilbake fra midten av 1980-tallet bidro til opposisjonens seier i folkeavstemningen om hvorvidt Pinochet skulle bli sittende.

For mange betydde repatrieringen et brudd med tidligere politisk aktivitet, delvis på grunn av en endret livssituasjon og delvis av at idealismen var gått tapt (Myrvold, 1992, Munch, 1994). Myrvold fant store variasjoner, særlig knyttet til alder, i hva som ble oppfattet som politisk aktivitet. Noen viste politisk engasjement gjennom livsstil og kleskode (Myrvold, 1992). Både de som hadde engasjert seg politisk etter de kom tilbake, og de som ikke hadde gjort det, var ambivalente til sitt eget engasjement eller mangelen på sådant (Myrvold, 1992). Felles for alle var imidlertid en skuffelse over det de kalte ”manglende solidaritet” i Chile. Moulián (2002) hevder at Chile etter diktaturet er preget av politisk apati, og at et politisk medborgerskap er erstattet av et ”kredittkortmedborgerskap”.

De som vendte tilbake møtte også et land hvor militærdiktaturet, som hadde tvunget dem på flukt, fremdeles har oppslutning i store deler av befolkningen. Når ingen blir straffet for de menneskerettighetsbruddene som har skjedd medfører det en kontinuerlig følelse av redsel og mangel på sikkerhet for dem som har blitt utsatt for overgrep. De ansvarlige kan slå til igjen, og muligheten er alltid der for at en treffer på sine egne torturister på gata (Sveaas og Lavik, 2000).

Repatriering som del av norsk innvandringspolitikk

Norge tar imot flyktninger både gjennom FNs høykommissær for flyktninger og flyktninger som søker om flyktningstatus først når de kommer til Norge. Frem til midten av 1980-tallet kom de fleste gjennom FNs høykommissær. Senere har stadig flere flyktninger kommet som asylsøkere, dette gjelder også chilenske flyktninger. Asylsøkere flykter til mottakerlandene på egen hånd, og må derfor gjennom en langvarig utvelgelses- og godkjenningsprosess før norske myndigheter eventuelt godkjenner dem som flyktninger. Norge praktiserer en restriktiv politikk i forhold til å innvilge asylstatus, men ga fram til 2004 oppholdstillatelse på humanitært grunnlag til om lag 20 % av dem som søkte asyl i Norge (Bø, 2004). I 1975 innførte Norge innvandringsstopp, i realiteten en selektiv innvandringspolitikk som tok sikte på å begrense ufaglært arbeidskraft fra den tredje verden, samtidig som man beholdt muligheten til å rekruttere arbeidskraft til vekstsektorer i økonomien (Brochman, 2004).

I 1992 erklærte FNs høykommissær for flyktninger at 1990-årene skulle være repatrieringens 10-år (Preston, 1999). Repatriering har blitt fremmet som den optimale og mest varige løsningen for flyktninger (Harrell-Bond, 1989 i Koser og Black, 1999). Vektleggingen av repatriering har skjedd samtidig med en stadig mer restriktiv innvandringspolitikk i den vestlige verden (Koser og Black, 1999). På 1980-tallet var den

dominerende innstillingen at flyktninger som fikk opphold i Norge skulle integreres. Å ta opp tilbakevending kunne signalisere til flyktningene at de ikke var ønsket.

Siden 1993 har den norske flyktningpolitikken vært preget av en dualisme der tilbakevending er et viktig element, det såkalte tosporede løpet i flyktningarbeidet. Norske myndigheter legger til rette for at utfallet av flyktningssituasjonen enten kan bli tilbakevending til opprinnelseslandet eller varig opphold i Norge. Med dette har en forsøkt å forene tilbakevending og integrasjon, to mål som tidligere ble betraktet som motstridende. Grunntanken er at det ikke er noen motsetning mellom integrasjon i eksil og repatriering, at godt integrerte flyktninger også vil være bedre rustet til eventuell tilbakevending (Valenta og Berg, 2003). FNs høgkommissær for flyktninger, UNHCR, som har ansvar for tilrettelegging for og tilbakeføring av flyktninger, har som intensjon at tilbakevendte skal bidra til å utforme repatrieringspolitikken. Koser og Black (1999) hevder at dette i liten grad fungerer, delvis fordi det mangler forskning på feltet. I Norge deltok derimot det chilenske eksilmiljøet aktivt i forhold til utformingen av tilbakevendingsprogrammet.

Den norske tilbakevendingsstøtten

I 1990 ble det opprettet et tilbakevendingsprogram for Chile etter henvendelse fra chilenske flyktninger som ønsket å vende tilbake. Et viktig moment var at tilbakevendingen skulle være frivillig, og at de som ønsket å dra skulle få økonomisk støtte. I 1992 ble repatrieringsprogrammet utvidet til å gjelde for alle flyktninger i Norge som ønsket å repatriere.

Chile-programmet besto av to deler: individuelle ytelser og tilskudd til tilbakevendingsprosjekter. De individuelle ytelsene besto av reise støtte samt støtte til frakt av personlige eiendeler. I tillegg fantes en etableringsstøtte for tilbakevendte som ønsket å starte egen bedrift. Repatrieringsprosjekter i Chile ble sett på som en støtte til demokratiseringsprosessen. Ett av målene var at spesielle integreringstiltak for repatrierte samtidig skulle komme lokalbefolkningen til gode.

Fra 1992 ble repatrieringsprogrammet gjort gjeldende for alle personer med asyl eller humanitært opphold i Norge, ikke bare de chilenske. Fremdeles ligger det som premiss for ordningen at tilbakevending skal være frivillig. De som vender tilbake til opprinnelseslandet og som ikke har norsk statsborgerskap har mulighet til innen to år å bosette seg i Norge på nytt (Valenta og Berg, 2003).

Tilbakevendingsstøtte i Chile

Politiske holdninger til repatriering både i vertslandet og i opprinnelseslandet er sentrale i forhold til repatriering. I Chile ble dette tydelig både i forbindelse med utestegningen og bruk av eksil under diktaturet og tilrettelegging for tilbakevending etter 1992.

Den sivile chilenske regjeringen opprettet i 1990 Det Nasjonale Repatrieringskontoret (Oficina Nacional de Retorno). Kontoret koordinerte støtteordninger finansiert både av chilenske myndigheter, andre stater, EU, internasjonale og kirkelige organisasjoner og inkluderte også den norske støtten. Alle eksilchilenerne som valgte å vende tilbake kunne få støtte fra Repatrieringskontoret (Lira og Loveman, 2005).

Kontoret skulle bidra til å gjøre tilbakevending enklere gjennom ulike lån- og kredittordninger til bolig og næringsvirksomhet, rådgivning i forhold til utdanning, oppholdstillatelse og fjerning av tollavgift på importert husholds- og profesjonelt utstyr, samt medisinske og psykososiale tjenester (Llambias-Wolff, 1993, Munch, 1994, Lira og Loveman, 2005). I 1991 ble de som vendte tilbake innlemmet i helseprogrammet for ofre for menneskerettighetsbrudd (Lira og Loveman, 2005).

Fordi det var vanskelig for dem som flyttet tilbake å komme seg inn på det chilenske arbeidsmarkedet, ble det gjennom Repatrieringskontoret formidlet lån til å opprette egen virksomhet (Lira og Loveman, 2005). Til tross for at støtten til repatriering ble godt mottatt, var den utilstrekkelig sett i forhold til det store antallet som vendte tilbake til Chile etter mange år i utlendighet (Llambias-Wolff, 1993). En del, særlig de som mottok fra programmene som ble satt i gang, for å starte småbedrifter, gikk konkurs (Lira og Loveman, 2005) blant annet fordi rentene var høye og lånene kortsiktige, støtten var for liten og for kortsiktige, til å få til lønnsom drift. Fleksibilitet og tilbakebetalingsvilkårene var for stramme. Det var heller ikke alle som hadde en bakgrunn med kompetanse for å starte for seg selv. Mye skal klaffe for at etablering av egen bedrift skal fungere (Valenta og Berg, 2006).

Da det chilenske tilbakevendingskontoret ble lagt ned i juni 1994 hadde ca. 56.000 personer fått hjelp (Rebolledo, 2006, p.171). Det var altså en liten del av de repatrierte som fikk direkte nytte av disse ordningene.

Endringer i Chile

I de årene eksilchilenerne bodde i Norge, vokste byer, bygninger ble revet og nye bygg satt opp. Regionsinndelingen og det politiske systemet ble forandret og folks hverdagsliv endret seg. De som ble værende igjen i Chile, hadde måttet vende seg til oppsigelser og

bortfall av rettigheter (Munch, 1994). Chile hadde utviklet seg i motsatt retning av hva eksilchilenerne hadde ønsket, og de møtte et land preget av ”kjøpesenterlivsstil” (Wright og Oñate 2007). Den individualismen og konsumismen som møtte dem i Chile, sto i sterk kontrast til den solidariteten og det fellesskapet mange hadde opplevd med andre chilenerne i eksil (Rebolledo 2006).

De politiske forandringene under militærdiktaturet førte også til at folk ikke lenger stolte på andre og var redde for endringer og nye situasjoner (Rebolledo, 2006), en ”kulturell blackout” som følge av år med undertrykkelse av ytringsfrihet og intellektuell frihet (Wright og Oñate 2007, pp. 46). Chile var blitt avpolitisert (Larraín 2001), og mange fant det vanskelig å tilpasse seg det ”beskyttede demokratiet” hvor Pinochet fremdeles hadde stor makt (Wright og Oñate 2007, pp. 46).

Pinochets militærregime var det første nyliberale eksperimentet i Latin-Amerika. Fra 1974 innførte militærregimet omfattende privatiseringer av offentlig virksomhet, ofte med påfølgende oppsigelser og med angrep på fagbevegelsen og faglige rettigheter. Arbeidslivet ble fleksibilisert, det vil si at arbeideres oppsigelsesvern ble dårlig, og det ble færre reguleringer av lønn, arbeidstid og sikkerhet på arbeidsplassen (Gwynne og Kay, 1999, Munck, 2003). Forskjeller mellom ulike sosiale klasser ble tydeliggjort gjennom geografisk avgrensning og bosettingsmønstre (Rebolledo, 2006).

Dette førte til at gapet mellom rike og fattige økte, og at den chilenske middelklassen, som hadde vært relativt tallrik før diktaturet, ble mindre. Den økende sosiale polariseringen førte på den ene siden med seg bitterhet og på den andre følelse av overlegenhet (Myrvold, 1992, Rebolledo, 2006). Mange fikk lavere levestandard og økonomiske problemer. Samtidig innebar det at offentlige velferdssystemer som hadde eksistert i Chile frem til de militære overtok makten, ble endret. Helsevesen, utdanning og pensjonssystemer ble privatisert, og er nå i stor grad basert på at folk enkeltvis betaler for dem (Valenta og Berg, 2003). Dette har også medført usikkerhet for dem som har vendt tilbake til Chile (Rebolledo, 2006).

De som dro og de som ble – to forskjellige historier

Med den store flyktningstrømmen fra Chile, ble repatrieringen omfattende. De som vendte tilbake brakte med seg forskjellige erfaringer og forventninger fra de ulike landene hvor de hadde oppholdt seg. At de kom tilbake, skapte også sterke følelsemessige, sosiale og kulturelle reaksjoner hos dem som hadde blitt igjen i Chile. Munch (1994) kaller dette et ”ambivalent kjærlighetsmøte”.

Skuffelsen over gjensynet var stor på begge sider, både blant de som dro, og blant de som ble igjen. Mange opplevde en mangel på fellesskap med sine medborgere når de vendte tilbake. Det minnet de hadde om solidaritet og samhold, stemte ikke lenger (Myrvold, 1992, p.93). Samtidig oppfattet de som ble igjen de repatrierte som egoistiske og lite solidariske. Mange opplevde en "taushet" mellom de to gruppene. Munch (1994, pp. 103, 104) forklarer tausheten som en måte å kommunisere den gjensidige skuffelsen over problemene som hadde oppstått.

Myrvold (1992) slutter utfra sin undersøkelse at de som dro tilbake hadde ventet å finne solidaritet på tre områder. For det første mellom de sosiale sjiktene i storsamfunnet, som en arv fra tiden under Allendes parti Unidad Popular, for det andre i mellommenneskelige relasjoner med imøtekommenhet, og for det tredje i forhold til sin egen situasjon som repatriert. Isteden følte de seg "tilsidesatt, oversett og marginalisert" i det chilenske samfunnet (Munch, 1994, p.46, Myrvold, 1992).

I ettertid presenterte de som ble igjen i Chile det å dra som en valgsituasjon. De selv kunne også ha reist, men valgte å bli. De ser på seg selv som fortsatt idealister, mens de anser dem som forlot landet som avideologisert når de kommer tilbake (Munch, 1994, p.87). Noen av dem som dro, føler skyld og samtidig at alle er imot dem (Lundberg, 1989, Llambias-Wolff, 1993). Den største utfordringen for de repatrierte var derfor ikke byråkratiet og manglende rettsoppgjør, hevder Munch (1994, p.109), men fortellingene til de opposisjonelle som ble igjen og kjempet videre under diktaturet.

Forestillingen om "det gyldne eksilet" virket inn på forholdet mellom de tilbakevendte og dem som ble igjen. De repatrierte ble møtt med forventninger om at de var blitt rike og kunne gi økonomisk støtte både til familie og venner (Myrvold, 1992, Munch, 1994, Valenta og Berg, 2003, Koser og Black, 1999). I stedet for anerkjennelse av hva de hadde vært igjennom, fikk de høre at de ikke hadde det verre enn andre, og hvorfor skulle de komme tilbake når de hadde vært der alle andre ønsket å være (Myrvold, 1992).

Praktiske problemer ved tilbakevending

Å vende tilbake medfører ofte mange av de samme problemene som ved å reise i eksil. En mangler jobb og et sted å bo og blir avhengig av husvære hos og økonomisk understøttelse fra andre, i eksilchilenernes tilfelle, fra familien (Rebolledo, 2006).

Å lykkes arbeidsmessig er avgjørende for hvordan resten av reintegrasjonen forløper og hvordan de repatrierte ser på sin egen fremtid (Myrvold, 1992). For mange har det tatt år å få

en fast jobb i Chile. Arbeidsløsheten var høy på 1990-tallet. I tillegg var det vanskelig å få arbeid når en hadde vært politisk flyktning (Myrvold, 1992) selv om diktaturet var over. I 1992 hadde bare en tredel av de registrerte tilbakevendte arbeid til tross for at nærmere 70 % av dem hadde profesjonell utdanning (Llambias-Wolff, 1993). Mange strevde med å få godkjent utdanning de hadde tatt i utlandet (Rebolledo 2006). Erfaringer fra dem som vendte tilbake fra Norge viste at de som hadde vært borte i kortere tid eller hadde en spesialutdanning som det var bruk for i Chile, fikk lettere jobb (Valenta og Berg, 2003).

Forholdene forandret seg ikke stort det påfølgende tiåret. Arbeidsløsheten var fortsatt stor (Valenta og Berg, 2003). Mange endte med å skape egne småbedrifter, spesielt var dette aktuelt for dem som hadde oppsparte midler fra asyl landet (Myrvold 1992). Andre fikk arbeid i NGOer og menneskerettighetsbevegelser. Chilenske kvinner som repatrierte fra Norge fikk problemer på arbeidsmarkedet, særlig velutdannede kvinner over 40 år (Valenta og Berg, 2003).

I Chile er kontakter særdeles viktig for hvilke muligheter en har generelt i samfunnet, for å skaffe jobb, bolig og for å greie en praktisk hverdag (Myrvold, 1992; Valenta og Berg, 2003). Utdanning og erfaring er altså ikke tilstrekkelig om en ikke har de rette kontaktene (Larraín, 2003, p.216).

Klasseforskjellene i Chile er store (Valenta og Berg, 2003, Moulián, 2002). For chilenerne som hadde vært i Europa, var møtet med det chilenske klassesamfunnet tøft. De sosiale forskjellene og fattigdommen hadde blitt større. For folk både i lavere samfunnslag og middelklassen innebar tilbakevending til Chile en dårligere økonomisk situasjon enn den de hadde i eksil og uten de helseforsikring og sosiale støtteordninger de hadde vendt seg til (Rebolledo, 2006).

Spesielle utfordringer for kvinner og barn

For repatrierte kvinner var situasjonen spesielt vanskelig (Llambias-Wolff, 1993, Koser og Black, 1999, Hughes, 2002, Valenta og Berg, 2003). Mange kvinner hadde opplevd en friere situasjon i eksil landet. Kvinner som hadde vært i eksil i Sverige, fortalte at de gjør krav på større grad av likestilling i familien. De var også økonomisk uavhengige av mannen fordi de selv hadde betalt arbeid og nevnte denne uavhengige økonomiske situasjonen som grunnlag for egen frigjøring (Vieyra-Poseck, 1990). Ofte forsto kvinnene før mennene at eksiltilværelsen ville være en god stund, og de måtte sørge for de praktiske behovene i familien (Espinoza Cartes, 2005).

Barn og unge som fulgte med familien til Chile, vender ikke tilbake. For dem blir Chile et personlig eksil (Llambias-Wolff, 1993). De har vokst opp med foreldrenes historier om ”det vidunderlige Chile”, og landet fremsto som helt annerledes enn de hadde forestilt seg (Rebolledo, 2006). Chile er et fremmed land med andre referanserammer, politisk, kulturelt og sosialt. Mentalitet, språk og skolesystem var ukjent, og mange opplevde en betydelig reduksjon i levestandard (Valenta og Berg, 2003).

I forhandlinger om tilbakevending fra Norge har tendensen vært klar til at foreldre vil dra, mens barn og unge ville bli. Foreldrenes økonomi var avgjørende for barnas framtid, skolegang og høyere utdanning på en måte som sto i kontrast til forventningene de hadde med seg fra Norge om gratis utdanning (Valenta og Berg, 2003).

Ofte har voksne barn og unge blitt igjen i Norge når foreldre og yngre søsken har flyttet til Chile. De barna som ble med til Chile, valgte ofte senere å gjeninnvandre til Norge, og møtte da på mange av de samme problemene som nye flyktninger (Valenta og Berg, 2003). Slik kan repatriering føre til splittede familier.

Avslutning

Tilbakevendingen er ikke en hjemvending til noe en har forlatt. Å ha vært i eksil innebærer ikke bare å forlate et land. Det gir erfaringer som vil prege en resten av livet, og som følger med en ved tilbakevending til opprinnelseslandet. Å komme tilbake tydeliggjør tapet av tid og sted og av drømmen om landet slik det var før en måtte flykte, og krever en tilpasning til noe nytt. Aveysilering er en prosess som går over tid. Vi viser i denne artikkelen at repatriering er en todelt prosess.

I diskursen om repatriering blir tilbakevending ofte omtalt som den beste løsningen for flyktninger, at sirkelen blir sluttet når de vender ”hjem” (Koser og Black, 1999:6). Repatrieringspolitikken bygger på en slik forståelse. Men å flytte tilbake blir for mange en pågående mental prosess mer enn et endelig valg. Repatriering er en emosjonelt krevende prosess både for dem som flytter tilbake og for dem som ble igjen i opprinnelseslandet.

Dette står i slående kontrast til en forståelse av repatriering som den endelige og optimale løsning for alle der reetablering blir håndtert som et spørsmål som kan løses med praktiske tiltak i opprinnelseslandet. Praktiske tiltak er nødvendige for å lette tilbakevendingsprosessen. Samtidig er det viktig å anerkjenne både emosjonelle og sosiale aspekter som kan gjøre repatriering komplisert.

Litteratur:

Allende, Isabel (2004). *Mitt oppdiktede land*. Oslo: Gyldendal.

Benedetti, Mario (1984). *El desexilio y otras conjeturas*. Madrid: El País.

Berg, Berit, Torunn Fladstad og Kirsten Lauritsen (2006). *Kvinneliv i eksil*. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.

Bolzman, Claudio (2006). De los europeizados a los deslocalizados: una tipología de las migraciones sudamericanas hacia Europa. I del Pozo Artigas, José (red.): *Exiliados, emigrados y retornados. Chilenos en América y Europam 1973-2004*. Santiago de Chile: RiL editores.

Brochman, Grete (2005). Lykksalighetens rike og den nye etniske forstyrrelsen. Innvandring og det flerkulturelle Norge. I Frønes, Ivar og Lise Kjølørød (red): *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.

Bø, Bente Puntervold (2004). *Søkelys på den norske innvandringspolitikken – etiske og rettslige dilemmaer*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

del Pozo Artigas, José et al (2006). Los chilenos en el exterior. Datos cuantitativos. I del Pozo Artigas, José (red.): *Exiliados, emigrados y retornados. Chilenos en América y Europam 1973-2004*. Santiago de Chile: RiL editores.

Espinoza Cartes, Carolina (2005). Chile en el corazón. I *Exilio y retorno*, Nosotros los chilenos/13. Santiago: LOM editores.

Ghanem, Tania (2003). *When Forced Migrants Return "Home": The Psychosocial Difficulties Returnees Encounter in the Reintegration Process*, RSC Working Paper No. 16. Oxford: University of Oxford, Queen Elizabeth House, International Development Centre.

Gwynne, Robert N. og Cristobal Kay (1999). Latin America transformed: Changed paradigms, debates and alternatives. I Gwynne og Kay (ed) *Latin America Transformed*.

Globalization and Modernity. London/Sydney/Auckland: Arnold Press.

Koser, Khalid og Black, Richard (1999). The End of the Refugee Cycle? I Black, Richard og Koser, Khalid (red.) *The End of the Refugee Cycle?* New York: Berghahn Books.

Larraín, Jorge (2001). *Identidad chilena*, Santiago de Chile: LOM editores.

Lira, Elizabeth og Brian Loveman (2005). *Políticas de reparación. Chile 1990-2004*. Santiago: Lom Editores.

Llambias-Wolff Jaime (1993). The Voluntary Repatriation Process of Chilean Exiles. *International Migration*, 31(4). 579-591.

Lundberg, Svante (1989). *Flyktningskap. Latinamerikansk exil i Sverige och Västeuropa*. Lund: Arkiv avhandlingsserie 29.

Lyons, Karen, Mansion, Kathleen og Carlsen, Mary (2006). *International perspectives on social work. Global conditions and local practice*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Oñate, Rody og Thomas Wright (2005). La diáspora chilena. I *Exilio y Retorno*, Nosotros los chilenos/13. Santiago: Lom editores.

Moulián, Tomás (2002). *Chile actual. Anatomía de un mito*. Santiago de Chile: LOM editores.

Munch, Merete (1994). *Det gylne eksilet. En sosialantropologisk studie av repatrieringen til Chile*. Universitetet i Oslo: Hovedoppgave i sosialantropologi. Institutt og museum for antropologi.

Munck, Ronaldo (2003). *Contemporary Latin America*. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan.

Myrvold, Hanne Marie (1992). *Chile, endelig! Repatriering av chilenske flyktninger fra Skandinavia*. Universitetet i Bergen: Hovedoppgave i sosialantropologi.

Preston, Rosemary (1999). Researching Repatriation And Reconstruction: Who Is Researching What And Why? I Black, Richard og Koser, Khalid (red.) *The End of the Refugee Cycle?* New York: Berghahn Books.

Rebolledo, Loreto og María Elena Acuña (2001) "Narrativas del exilio chileno", i *Anales Nueva Epoca*, N/E 3-4, pp. 223-241, Göteborgs Universitet

Rebolledo, Loreto (2006). Memorias del des/exilio. I del Pozo Artigas, José (red.): *Exiliados, emigrados y retornados. Chilenos en América y Europam 1973-2004*. Santiago de Chile: RiL editores.

Statistisk sentralbyrå (2006) Førstegenerasjonsinnvandrere etter tid bosatt i Norge/første innvandringsår og landbakgrunn. 1. januar 2006 (korrigert 2. februar 2007). Url: <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2006-05-11-14.html>

Sagaute, Ana María og Ingrid Myrset (1996) *Barn på flyttefot. En undersøkelse om repatriering fra Norge til Chile med utgangspunkt i ungdommers erfaringer*, Oslo, SN

Sveaas, Nora og Nils Johan Lavik (2000) Psychological Aspects of Human Rights Violations: The Importance of Justice and Reconciliation, i *Nordic Journal of International Law* 69:35-52

Valenta, Marko og Berg, Berit (2003). *Tilbakevendning? Evaluering av tilbakevendingsordningen for flyktninger*. Trondheim: SINTEF Teknologiledelse IFIM.

Vieyra-Poseck, Jaime (1990). *Una experiencia en el exilio: Mujeres chilenas en Suecia. Emancipación o sumisión?* Spånga: Ediciones Alam Mujer.

Williams, Lincoln (2007). "Home alone". Childhood migration and the experience of coming home. I Dominelli, Lena (red.) *Revitalising communities in a globalising world*. Aldershot: Ashgate.

Wright, Thomas C. og Rody Oñate Zúñiga (2007) Chilean Political Exile. I *Latin American Perspectives*, Issue 155, Volume 34, Number 4, July 2007

